

شماره علمی - ترویجی

باز آهنگ

شماره ۱۹ - پاییز ۸۸ - قیمت: ۲۰۰۰ تومان

- علم، فناوری و توسعه
- از ایده یک مدل نظری برای نهادینه‌سازی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی
- جهت بهبود عملکرد اقتصادی
- فرصت‌های مشترک ایران و روسیه در عرصه ژئوپلیتیک انرژی؛
وضعیت فعلی و چشم‌انداز
- تأملی در تأثیر توسعه بر هویت فرهنگی
- شناسایی و تحلیل چالش‌های توسعه مدیریت اسلامی یک الگوی سیستمی
- آیا سرمایه اجتماعی، واقعا سرمایه است؟
- نقش مدیریت نوین روستایی در کار آفرینی و ایجاد اشتغال روستاها
- دیباچه‌ای بر سرمایه اجتماعی و رابطه آن
با مؤلفه‌های توسعه اجتماعی در ایران
- بررسی تأثیر مدیریت دانش بر تقویت توان رقابتی
شرکت‌های مهندسی مشاور
- نقش فناوری اطلاعات در توسعه کشور
- مطالعه سیاست خارجی در سبب چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران
- در آغوش ۱۴۰۴

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ياس
راهبرد

● صاحب امتیاز

مهندس سیدمرتضی نبوی

● مدیر مسئول

دکتر محمد خوش چهره

● سردبیر

دکتر حسین کچویان

● امتیاز: علمی - ترویجی (نامه شماره ۳/۱۱۵۵۲ مورخ ۸۶/۱۲/۲۷) وزارت

علوم، تحقیقات و فناوری

● ناشر: مؤسسه فرهنگی - هنری یاس

● حروفچینی و صفحه آرایی: قربان تاجریان

● نشانی: تهران - خیابان فلسطین شمالی - پایین تر از زرتشت - پلاک ۵۵۴ - طبقه ۳

کد پستی: ۱۴۱۵۷۵۴۳۹۱   تلفن: ۸۸۹۹۱۱۷۷   نمابر: ۸۸۹۹۱۸۰۲

www.toosee.ir

آدرس اینترنتی:

rahbordeyas@gmail.com

پست الکترونیک:

● قیمت: ۲۰۰۰ تومان

● چاپ: رواق

● آدرس چاپخانه:

مهرآباد جنوبی، روبروی پایگاه یکم شکاری، پلاک ۱۲۶. تلفن ۶۶۶۴۹۶۳۸

چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی

با اتکال به قدرت لایزال الهی و در پرتو ایمان و عزم ملی و کوشش برنامه‌ریزی شده و مدبرانه‌ی جمعی و در مسیر تحقق آرمان‌ها و اصول قانون اساسی، در چشم‌انداز بیست ساله:

ایران کشوری است توسعه‌یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه، با هویت اسلامی و انقلابی، الهام‌بخش در جهان اسلام و با تعامل سازنده و مؤثر در روابط بین‌الملل.

میزگرد علمی

- علم، فناوری و توسعه / ۹

مقالات

- ارزیابی یک مدل نظری برای نهادینه‌سازی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی جهت بهبود عملکرد اقتصادی / ۵۵
دکتر علی‌اکبر امین بیدختی / ماشالله نظری
- فرصت‌های مشترک ایران و روسیه در عرصه ژئوپلیتیک انرژی؛ وضعیت فعلی و چشم‌انداز / ۷۶
دکتر رضا سیمبر / محمدگل افروز
- تأملی در تأثیر توسعه بر هویت فرهنگی / ۱۰۴
دکتر محمدرحیم عیوضی / محمد جواد هراتی
- شناسایی و تحلیل چالش‌های توسعه مدیریت اسلامی یک الگوی سیستمی / ۱۳۱
دکتر جعفر ترک‌زاده

شماره پیاپی ۱۹ - پاییز ۸۸

- آیا سرمایه اجتماعی، واقعاً سرمایه است؟ / ۱۴۷
دکتر محسن رنانی / حسن دلیری
  - نقش مدیریت نوین روستایی در کار آفرینی و ایجاد اشتغال روستاها / ۱۷۱
دکتر پرویز سعیدی
  - دیباچه‌ای بر سرمایه اجتماعی و رابطه آن با مؤلفه‌های توسعه اجتماعی در ایران / ۱۸۸
دکتر سید اسکندر صیدایی / مهندس محمدعلی احمدی شاپورآبادی / دکتر حسین معین آبادی
  - بررسی تأثیر مدیریت دانش بر تقویت توان رقابتی شرکت‌های مهندسی مشاور / ۲۲۶
دکتر کرم‌الله دانش فرد / محمد ذاکری
  - نقش فناوری اطلاعات در توسعه کشور / ۲۵۱
صغری آقاپورفرد
- مقاله وارده**
- مطالعه سیاست خارجی در سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ / ۲۷۳
امیر علیزاده

موضوع شماره‌های آتی:

۱- الگوی مصرف و توسعه ۲- اخلاق و توسعه

آیا سرمایه اجتماعی، واقعاً سرمایه است؟^۱

دکتر محسن رنانی^۲

حسن دلیری^۳

(تاریخ دریافت ۸۸/۴/۲۸ - تاریخ تصویب ۸۸/۷/۲۹)

چکیده

سرمایه اجتماعی یکی از مفاهیم مهمی است که در سال‌های اخیر به تحلیل‌های اقتصادی وارد شده است. اما همواره بین اقتصاددانان، در مورد این سؤال که «آیا سرمایه اجتماعی، شرایط یک سرمایه مجزا از دید اقتصادی را دارا می‌باشد؟»، اختلاف نظر وجود داشته است. بسیاری از آنان اعتقاد داشتند که واژه سرمایه در سرمایه اجتماعی نشان‌دهنده یک استعاره است و بیان‌کننده سرمایه از دید اقتصادی نیست. بنابر اهمیت این موضوع در اقتصاد امروز، در این مقاله به بررسی جنبه‌های مختلف این مسأله پرداخته و نشان خواهیم داد که تا چه اندازه سرمایه اجتماعی شرایط سرمایه از دید اقتصادی را دارا است.

نتایج این تحقیق حاکی از این واقعیت است که سرمایه اجتماعی شاید بعضی از جنبه‌های سرمایه از دید اقتصاد را دارا نباشد، ولی بسیاری از آن شرایط را دارا بوده و در شدت و ضعف با سایر سرمایه‌ها تفاوت دارد. بدین ترتیب این پژوهش نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی می‌تواند به عنوان یکی از سرمایه‌های تأثیرگذار در تحلیل‌های اقتصادی وارد شود.

واژگان کلیدی: سرمایه فیزیکی، سرمایه اقتصادی، سرمایه انسانی، سرمایه اجتماعی.

۱ - این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد اقتصاد با نام اثر سرمایه اجتماعی بر رشد اقتصادی در استان‌های ایران می‌باشد که توسط حسن دلیری و به راهنمایی دکتر محسن رنانی در دانشکده اقتصاد دانشگاه اصفهان در تاریخ ۱۳۸۷/۱۱/۲ مورد دفاع قرار گرفت.

۲ - استادیار گروه اقتصاد، دانشگاه اصفهان

۳ - کارشناس ارشد اقتصاد، eco.hassan@gmail.com

مقدمه

چهارصد سال پیش از میلاد مسیح، بنیان‌های نوین اخلاق جامعه و مسأله نظم و صلح، یکی از دغدغه‌های اصلی سقراط بود. وی در اندیشه‌های خود «عمل اخلاقی» را به عنوان اصلی‌ترین وسیله پیشرفت جامعه معرفی می‌کند. پس از او نیز، این مسائل - بنیان‌های نوین اخلاق جامعه و مسأله نظم و صلح و عمل اخلاقی - همان قدر که دغدغه سقراط بود، توسط شاگردان وی نیز پیگیری شد. افلاطون «جمهوری» را مطرح کرد که در آن دوگانگی اخلاق فرد و حکومت رد شده بود. وی معتقد بود که «حکومت شبیه افراد خود است» و به این نتیجه رسیده بود که مطالعه و تحقیق درباره مسأله اخلاق به عنوان جزئی از ساختمان اجتماعی بهتر و آسان‌تر از آن است که مانند یک صفت شخصی مورد مطالعه قرار گیرد. «اگر ما بتوانیم جامعه درستی را توصیف کنیم، توصیف یک فرد درست، برای ما بهتر و آسان‌تر خواهد بود» (دورانت، ۱۳۸۰). در فلورانس قرن ۱۶ نیز که بازتاب‌دهنده تاریخ بی‌ثبات نهادهای جمهوری اعصار باستان و نیز ایتالیای عصر رنسانس بود (برمیراث افلاطون)، نیکولو ماکیاولی^۱ و چند تن از معاصرینش به این نتیجه رسیدند که موفقیت یا شکست نهادهای آزاد به ویژگی «شهروندان» یا «فضیلت‌شان» بستگی دارد (پاتنام^۲، ۲۰۰۰).

با توجه به مفاهیم ذکر شده، می‌توان دریافت که توجه به کنش^۳‌های جمعی و ارتباطات مبتنی بر اعتماد^۴ ریشه در اعصار تاریخ داشته است. ولی این مفاهیم، با مقاله هانی فان^۵ (۱۹۱۶) به نام «سرمایه اجتماعی»، تولد دوباره‌ای یافت و به سرعت جای خود را در علوم مختلف باز کرد. به گونه‌ای که مفهوم سرمایه اجتماعی، به یک مفهوم فرارشته‌ای تبدیل شد، که در دو دهه گذشته در شکل‌ها و زمینه‌های مختلف به عنوان یکی از شاخص‌ترین مفاهیم در علوم انسانی پدیدار گشته است. این مفهوم به طور کلی بر روابط میان انسان‌ها تمرکز دارد. روابطی که در تمام لحظات زندگی روزمره و در طول عمر انسان‌ها، جریان داشته و رفتار و نگرش آنها را تحت تأثیر

۱-Machiavelli

۲-Putnam, R.

۳-Act

۴-Trust

۵-Hanifan. L

قرار می‌دهد. ادبیات سرمایه اجتماعی تا به حال، علاوه بر طراحی نظری این مفهوم، در پی آن بوده که اهمیت این روابط را، از لحاظ تجربی نیز، به اثبات برساند. ما در این مقاله به دنبال مفهوم‌سازی سرمایه اجتماعی خواهیم بود. به طوری که با تأکید روی جنبه‌های مختلف سرمایه اجتماعی، نشان می‌دهیم که این مفهومی جدید و جدا از سایر مفاهیم گذشته اقتصادی است که وارد مباحث اقتصاد شده است. این مقاله از سه بخش مجزا تشکیل شده است. در بخش اول از این مقاله به تعریف سرمایه اجتماعی پرداخته خواهد شد. بخش دوم این مقاله به تفاوت‌های موجود بین سرمایه اجتماعی و سایر سرمایه‌ها در اقتصاد می‌پردازد. در بخش سوم از این مقاله نیز به این سؤال پاسخ داده خواهد شد که آیا سرمایه اجتماعی، واقعاً سرمایه است؟

۱- سرمایه اجتماعی چیست؟

در یک نظام اجتماعی، تقابل میان کنش‌گران، پایه و اساس نظام به شمار می‌رود. بر مبنای کنش‌های هدفمند، این تقابل در راستای تأمین اهداف نهایی کنش‌گران است. تقابل در مبادلات دائمی کالا و خدمات بین افراد و گروه‌ها در هر شکل ساده‌ای از یک جامعه دیده می‌شود و این، جامعه را از یک طرف در تولید هنجارهای مشترک، هویت مشترک، اعتماد و اطمینان و از طرف دیگر روابط اقتصادی قوی با یکدیگر متحد می‌سازد (اسوندسن^۱، ۲۰۰۰). کلمن^۲ (۱۹۹۰) معتقد است سرمایه اجتماعی به نوبه خود، هنگامی به وجود می‌آید که روابط میان افراد به شیوه‌هایی دگرگون شود که کنش را تسهیل کند. مفهوم سرمایه اجتماعی بر منافع بالقوه پیوندهای اجتماعی احاطه دارد (مگدول و بسل^۳، ۲۰۰۳). همچنین آگوئیلرا^۴ (۲۰۰۲) معتقد است سرمایه اجتماعی از طریق روابط فرد با افراد دیگر ایجاد می‌گردد. این عقیده در تشابه با عقاید کلمن (۱۳۷۷)، مسی و اسپینوسا^۵ (۱۹۹۷)، پورتنز^۱ (۱۹۹۸) و پاتنام (۲۰۰۰) بیان گردیده

۱ - Svendsen

۲ - Coleman, J.

۳ - Magdol and Bessel

۴ - Aguilera

۵ - Massey and Espinosa

است (مویدفر، ۱۳۸۵). از دیدگاه کلمن، مفهوم سرمایه اجتماعی نشان‌دهنده آن است که چگونه ساختار اجتماعی یک گروه می‌تواند به عنوان منبعی برای افراد آن گروه عمل نماید. به دیگر سخن سرمایه اجتماعی عبارت است از ارزش آن جنبه از ساختار اجتماعی که به عنوان منبعی در اختیار اعضا قرار می‌گیرد تا بتوانند به اهداف خود دست یابند. فیلد^۲ (۲۰۰۳)، اعتقاد دارد که هر چه مردم بیشتری را بشناسید و با آنان در بینش و نگاه مشترک باشید در سرمایه اجتماعی ثروتمندتر خواهید بود.

به بیان کلی، وجود گره‌های اجتماعی بر پایه اعتماد متقابل و هنجارهای مشترک، منجر به ایجاد شبکه‌های اجتماعی می‌شود. با تشکیل شبکه‌های اجتماعی، همکاری بین اعضا شبکه آسان شده و حمایت متقابل اعضای شبکه از یکدیگر شکل می‌گیرد و یا به عبارت دیگر مبادلات اجتماعی صورت می‌پذیرد. حمایت اعضا از یکدیگر با اعتماد به اینکه در آینده پاسخ مناسب و مستحق این حمایت را از طرف مقابل دریافت خواهند کرد، ذخیره اجتماعی را برای هر عضو به وجود می‌آورد که انباشت آن در فرد، در شبکه‌ها (میان افراد) و در جامعه (میان شبکه‌ها)، سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهد (مویدفر، ۱۳۸۵).

۲- سرمایه اجتماعی چه تفاوتی با سایر سرمایه‌ها دارد؟

با تعریف سرمایه اجتماعی این سؤال پیش می‌آید که چه چیزی سبب شده است که سرمایه انسانی از لحاظ مفهومی از سایر انواع سرمایه - فیزیکی و انسانی - فاصله بگیرد؟ به خاطر اهمیت این موضوع در مفهوم‌سازی سرمایه اجتماعی، در این بخش به پاسخ این پرسش خواهیم پرداخت.

سرمایه اجتماعی، هنگامی به وجود می‌آید که روابط میان افراد به شیوه‌ای دگرگون می‌شود که کنش را تسهیل می‌کند. سرمایه فیزیکی کاملاً ملموس است، و به صورت مادی قابل مشاهده بوده و تجسم یافته است. سرمایه انسانی کمتر ملموس است و در مهارت‌ها و دانشی که فردی کسب کرده است، تجسم می‌یابد. سرمایه اجتماعی کمتر از این‌ها ملموس است، چون در روابط

۱-Portes, A.

۲-Field, J.

متقابل میان کنش گران متجلی می شود. بدین ترتیب می توان دریافت که سرمایه اجتماعی دارای خصوصیات ویژه ای است که سبب اختلاف مفهومی این سرمایه با سایر سرمایه های شناخته شده می شود. از تفاوت های عمده سرمایه اجتماعی با سایر سرمایه ها می توان به موارد زیر اشاره کرد:

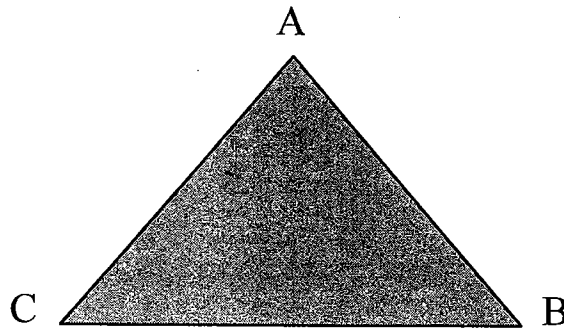
۱- برخلاف سرمایه فیزیکی که استفاده از آن موجب استهلاک و کاهش ارزش آن سرمایه می شود، استفاده از سرمایه اجتماعی (مانند سرمایه انسانی) موجب انباشت روزافزون آن خواهد شد (وستلاند^۱، ۲۰۰۶). پاتنام با اشاره به آلبرت هیرشمن، فیلسوف علوم اجتماعی، سرمایه اجتماعی را منبع اخلاقی می داند؛ یعنی برخلاف سرمایه فیزیکی، به تبع استفاده، نه تنها دچار کاستی نمی شود، بلکه افزایش می یابد و برعکس؛ در صورت استفاده نشدن، نابود می شود (پاتنام، ۲۰۰۰؛ وستلاند، ۲۰۰۶).

۲- برای آنکه سرمایه اجتماعی ایجاد و یا فعال شود باید حداقل دو فرد در جامعه وجود داشته باشند. بنابراین برخلاف سرمایه انسانی، که بر عاملیت فردی تأکید دارد، سرمایه اجتماعی بر شبکه ها و روابط بین آنها متکی است. در حالیکه سایر اشکال سرمایه حتی در یک جامعه تک نفری، اثرات خلاقانه خود را به صورت بالقوه دارا می باشد (کلمن، ۱۹۹۰؛ شولر، ۱۹۹۶؛ فوکویاما^۲، ۱۹۹۷؛ فیلد، ۲۰۰۳). برای مثال تحصیلات می تواند در یک فرد تجلی یابد و یک فرد می تواند با سعی و تلاش خود صرف نظر از اینکه دیگران چه می کنند، آنرا بدست آورد. اما برای سرمایه اجتماعی این گونه نیست و ایجاد و خلق سرمایه اجتماعی نیاز به وجود نوعی همکاری و تعامل اجتماعی میان مردم و افراد جامعه دارد. برای اینکه تمایز و رابطه بین سرمایه انسانی و سرمایه اجتماعی بهتر نمایان شود، می توان این تمایز را با استفاده از شکل زیر نمایش داد که روابط سه فرد A, B, C را نشان می دهد. سرمایه انسانی در نقاط تقاطع و سرمایه اجتماعی در خطوطی که این نقاط را به یکدیگر متصل می کنند قرار دارد. سرمایه اجتماعی و سرمایه انسانی اغلب مکمل یکدیگرند. مثلاً، اگر B کودک باشد و A بزرگسالی که پدر یا مادر B خواهد بود، برای اینکه A به رشد شناختی B کمک کند، باید هم در نقاط تقاطع و هم در خط ارتباطی، سرمایه وجود داشته باشد. باید سرمایه انسانی، در اختیار A و سرمایه اجتماعی در رابطه بین A و B وجود داشته باشد (کلمن،

۱-Westlund, H.

۲-Fukuyama, F.

۱۹۹۰). این رابطه بین سرمایه اجتماعی و سرمایه انسانی به گونه‌ای است که وجود سرمایه اجتماعی بالاتر می‌تواند موجب تقویت سرمایه انسانی شود.

شکل ۱- رابطه بین سرمایه اجتماعی و سرمایه انسانی - کلمن (۱۹۹۰)

- ۳- سرمایه اجتماعی در جریان تشریک مساعی نیاز به گذشت و سعه صدر دارد. سرمایه اجتماعی خصوصیت کالاهای عمومی را دارا می‌باشد و مانند سایر کالاهای عمومی افراد بدلیل عدم توانایی در بهره‌بردای کامل از آثار خارجی مثبت آن، تمایل به تولید آن ندارند. به همین دلیل است که سازمان‌ها و نهادهایی که دارای ارتباطات افقی هستند (که مشخصه آن تساوی قدرت میان اعضا است) در تولید سرمایه اجتماعی موفق‌تر هستند. زیرا افراد در این سازمان‌ها به دلیل اینکه شانس مساوی برای کسب منافع حاصل از این سرمایه دارند، علی‌القاعده مشارکت بیشتری در تولید آن می‌نمایند و امتیاز بیشتری کسب می‌کنند (برهان یزدان، ۱۳۸۳). به عبارت دیگر از آنجا که سرمایه اجتماعی کالایی عمومی است (کلمن، ۱۹۹۰) احتمال ایجاد سواری مجانی برای آن زیادتر است.
- ۴- سرمایه انسانی فرض را بر منطق اقتصادی و شفاف بودن اطلاعات قرار می‌دهد، در حالی که سرمایه اجتماعی ارزیابی خود را از دیدگاه ارزش‌ها و هنجارهایی می‌نگرد که به طور اجتماعی شکل گرفته‌اند (شولر، ۱۹۹۶).
- ۵- سرمایه انسانی، بازده را براساس درآمد فرد و یا سطوح بهره‌وری اندازه‌گیری می‌کند، در

حالی که سرمایه اجتماعی بازده را براساس کیفیت زندگی^۱ مورد سنجش قرار می‌دهد (شولر، ۱۹۹۶).

۶- الگوی سرمایه انسانی رویکردی مستقیم و خطی دارد که سرمایه گذاری در زمان و یا با پول می‌شود و سود اقتصادی هم مستقیم به دست می‌آید. سرمایه اجتماعی خیلی کم به رویکرد خطی و مستقیم توجه دارد، بلکه بیشتر نوعی پراکنده و کمی هم ابهام‌آمیز به نظر می‌رسد. تفاوت الگوی سرمایه انسانی و الگوی سرمایه اجتماعی را می‌توان به تمایز بین آموزش، مثلاً یک مهارت که نتایج و عواید زودرس دارد و تحصیلات که گسترده‌تر است و نتایج غیر مستقیم ولی گوناگونی می‌تواند داشته باشد، تشبیه کرد (فیلد و همکاران، ۲۰۰۱).

با توجه به موارد ذکر شده، می‌توان دریافت که سرمایه اجتماعی، مفهومی جدا از سرمایه انسانی و سرمایه فیزیکی است. حال برای ورود سرمایه اجتماعی به اقتصاد، به دنبال نقش آن (سرمایه، دارایی و ...) در تولید و فعالیت اقتصاد باشیم.^۲

۳- چرا سرمایه اجتماعی، سرمایه است؟

تا اینجا توضیح داده شده است که سرمایه اجتماعی مفهومی جدید و جدا از سایر سرمایه‌های شناخته شده است. اما یک چیز جدا از سرمایه‌های اقتصادی بودن، دلیلی برای اثرگذاری آن متغیر در تولید و تلقی آن به عنوان سرمایه اقتصادی نخواهد بود. به همین خاطر، در این قسمت این مطلب بررسی خواهد شد که آیا سرمایه اجتماعی ویژگی‌های لازم - از نظر اقتصاد - را برای سرمایه بودن دارد یا خیر.

مفهوم سرمایه را می‌توان از آراء مارکس^۳ دنبال کرد. در مفهوم پردازی مارکس، سرمایه بخشی از ارزش اضافی است که سرمایه‌داران - کسانی که ابزار تولید را در اختیار دارند - از گردش کالاها و پول در فرایندهای تولید و مصرف، آنرا به دست می‌آورند. در این گردش، به کارگران در مقابل کار (کالایشان) دستمزدی پرداخت می‌شود که به آنها امکان می‌دهد کالاهایی (از قبیل،

۱ - Quality of life

۲ - برای مطالعه بیشتر در زمینه تفاوت‌های سرمایه اجتماعی و انسانی، ر.ک. فیلد و همکاران (۲۰۰۱) و الوانی (۱۳۸۵):

(۴۱) و (محمدی، ۱۳۸۴: ۱۹-۱۵).

غذا، مسکن و لباس) را برای حیات خود (ارزش مبادله) خریداری کنند. اما کالای پردازش و تولیدشده توسط سرمایه‌داران را می‌توان با قیمت بالاتری در مصرف فروخت (ارزش مصرف کننده). در این تصویر از جامعه سرمایه‌داری، سرمایه بیانگر دو عنصر مرتبط اما متمایز است. از یک سو سرمایه بخشی از ارزش اضافی است که به زعم مارکس توسط کارگران تولید شده اما نصیب سرمایه‌دار می‌شود. از سوی دیگر، سرمایه بیانگر یک سرمایه‌گذاری از سوی سرمایه‌گذاران (در تولید و گردش کالاها) به امید بازدهی و کسب سود در بازار است. سرمایه به عنوان بخشی از ارزش اضافی محصول یک فرایند است. بنابراین سرمایه در مفهوم مارکسی (کلاسیک) نظریه‌هایی درباره روابط اجتماعی استثماری میان دو طبقه است (لین^۱، ۱۹۹۹).

از نظر اقتصادی نیز، لازمه سرمایه بودن یک مفهوم خصوصیت انباره بودن و یا به عبارتی انباشته شدن آن است. به این معنا که انباشته شدن برخی از روانه‌ها (مانند تولید) انباره را ایجاد می‌کند که این انباره، سرمایه نام دارد. در کوتاه مدت این انباره غالباً برون‌زا و از پیش تعیین شده می‌باشد. همچنین سرمایه می‌تواند مستهلک شود و یا حتی از بین برود. علاوه بر این، سرمایه‌ها به دلیل تغییر سلیق افراد جامعه و یا پیشرفت تکنولوژی از رده خارج می‌شوند. این خصوصیت در مورد سرمایه فیزیکی و سرمایه انسانی صادق است.

در اینجا این سؤال مطرح می‌شود که آیا این خصوصیات در مورد سرمایه اجتماعی نیز صادق است؟ مشاهدات نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی نیز مانند سایر انواع سرمایه، انباشته و یا مستهلک می‌شود و یا حتی از بین می‌رود (وستلاند^۲، ۲۰۰۶). انباره سرمایه اجتماعی با تغییر بلند مدت در تعداد تعاملات اجتماعی، افزایش خواهد یافت. به عنوان مثال در یک روستا با کاهش فاصله مکانی خانوارها، تعاملات اجتماعی بین آنها افزایش یافته و تشکیل سرمایه اجتماعی تسهیل می‌شود. اما نکته مبهم در مورد سرمایه اجتماعی تولید شدن آن است. سرمایه فیزیکی از طریق سرمایه‌گذاری ایجاد و تولید می‌شود و فرایند تولید آن نیز کاملاً عینی و محسوس است. سرمایه انسانی نیز در یک اقتصاد توسط آموزش‌های ضمنی و یا حتی صریح تولید می‌شود. اما به ندرت دیده شده است که سرمایه اجتماعی به صورت برنامه‌ریزی شده تولید شود، بلکه اغلب آثار

۱- Lin, N.

۲- Westlund, H.

خارجی سایر فعالیت‌هایی که به مقاصد و منظورهای دیگر انجام می‌گیرند، طبقه‌بندی می‌شود (البته در ادامه توضیح داده خواهد شد که در حال حاضر نیز قسمت‌هایی از سرمایه اجتماعی به صورت برنامه‌ریزی شده در حال شکل‌گیری است). تحقیقات انجام شده بر روی سرمایه اجتماعی نشان داده است که اصطلاح سرمایه، در واژه سرمایه اجتماعی، بیانگر یک مفهوم استعاری است (سولو، ۲۰۰۰؛ ارو، ۲۰۰۰) و نمی‌تواند از نظر اقتصادی تمام خصوصیات سرمایه را دارا باشد. به عنوان مثال سولو به این مطلب خرده می‌گیرد که تعریف حاضر از سرمایه اجتماعی را نمی‌توان مانند انواع دیگر سرمایه، در یک نظام حسابداری گنجانند. در همین راستا او این پرسش را مطرح می‌کند که «انباره هر سرمایه‌ای، حاصل گرد آمدن مجموعه‌ای از روانه‌ها در طول زمان است. به همین خاطر، تمام آنها مستهلک می‌شوند. به راستی، در مورد سرمایه اجتماعی، روانه‌ها چگونه گرد آمده‌اند؟ یک حسابدار به کدام روش باید آنها را جمع بزند؟ استهلاک سرمایه اجتماعی به کدام روش محاسبه خواهد شد؟» به همین خاطر، سولو معتقد است که الگوهای رفتاری^۱ عبارت مناسب‌تری برای این مفهوم (سرمایه اجتماعی) است.

البته، لازم به ذکر است که ساخت تئوری در سرمایه اجتماعی با ساخت تئوری در سرمایه اقتصادی به مفهوم کلاسیک آن متفاوت است. زیرا در سرمایه اقتصادی، بر ارزش افزوده ناشی از سرمایه‌گذاری مادی کار کارگران تأکید می‌شود، در حالی که در سرمایه اجتماعی، بر ارزش افزوده ناشی از سرمایه‌گذاری در روابط اجتماعی تأکید می‌گردد. در ساخت تئوری سرمایه اجتماعی، فرض اساسی بر وجود سرمایه‌گذاری در روابط اجتماعی است که این امر افزایش تعهد و مسئولیت اجتماعی افراد و کنش‌گران را به دنبال دارد. سود حاصله از سرمایه‌گذاری در روابط اجتماعی سبب تسهیل در کنش‌های اجتماعی افراد خواهد شد (لین، ۲۰۰۰). اما از نظر اقتصادی، مفهوم سرمایه اجتماعی بسیار به سرمایه نزدیک بوده و حتی بسیاری از شاخصه‌های سرمایه را - از دید اقتصاد - دارا می‌باشد (ناریان و پریش، ۱۹۹۶؛ راینسون^۲ و همکاران، ۲۰۰۲). برای روشن شدن این ادعا، در ادامه به بررسی خصوصیات می‌پردازیم که سبب شده سرمایه اجتماعی از یک دید استعاری نسبت به سرمایه بودنش جدا شده و تبدیل به یک سرمایه همچون دیگر سرمایه‌ها - انسانی و فیزیکی - شود که بر فعالیت‌های اقتصادی تأثیر می‌گذارد.

۱ - Behavior pattern

۲ - Robinson, L. J.

۳-۱- قابلیت تبدیل^۱ (انتقال به دیگر سرمایه‌ها)

قابلیت تبدیل، یکی از ویژگی‌های کالاهای سرمایه‌ای است که می‌توانند از یک نهاد تبدیل به ستاده و یا برعکس شوند. در این حالت خدمات ارائه شده توسط کالاهای سرمایه‌ای به نهاده‌های دیگر مورد استفاده نیز، بستگی خواهد داشت. سرمایه اجتماعی همچنین می‌تواند با نهاده‌های دیگر ترکیب شده و نیازهای اساسی انسان را برطرف کند (رابینسون^۲ و همکاران، ۲۰۰۲؛ کلمن، ۱۹۸۸، ۱۹۸۷؛ پورتس، ۱۹۹۸؛ لین، ۲۰۰۱). بوردیو (۱۹۸۶)، چهار نوع سرمایه را معرفی کرده و اعتقاد داشت که این چهار نوع از سرمایه قابلیت تبدیل به یکدیگر را دارا می‌باشند. اما نرخ تبدیل برای سرمایه اجتماعی کمتر از سرمایه اقتصادی است. سرمایه اجتماعی کمتر به طور مستقیم به حالت نقدی تبدیل می‌شود ولی اثر تسهیل در مبادلات (چسبنده^۳) را دارا بوده و اثر مثبت در شکل‌گیری سایر سرمایه‌ها خواهد داشت (اسمارت^۴، ۱۹۹۳؛ آنهیر، گرهاردز و رومو^۵، ۱۹۹۵). بدین ترتیب، سرمایه اجتماعی می‌تواند چهار نوع خدمت ارائه دهد:

- ۱- **خدمات اقتصادی:** در این حالت می‌توان گفت فقدان سرمایه اجتماعی در جامعه سبب می‌شود افراد کنش‌های خودخواهانه‌ای در مصرف داشته باشند ولی با وجود سرمایه اجتماعی، تابع مطلوبیت افراد علاوه بر وجود مصرف خود شخص، حاوی میزان مصرف سایر افرادی که با آنها وابستگی اجتماعی دارند، قرار می‌گیرد.
- ۲- **خدمات اجتماعی:** احساس نیاز به انتقال تجربه در انسان‌ها یک نیاز ضروری است و این حالت تنها زمانی به وجود می‌آید که بین افراد کنش‌های مبتنی بر اعتماد متقابل برقرار شود.
- ۳- **اعتباریابی:** روابطی را که شما به عقاید فرد مقابل احترام بگذارید و در عوض فرد مقابل

۱- Transformation capacity

۲- Robinson, L. J.

۳- Stikly

۴- Smart, A.

۵- Anheier, H. K. and, Gerhard, J. and romo, F.P.

۶- Validation

نیز به عقاید شما احترام بگذارد، سبب ایجاد یک پشتوانه قوی برای خویش‌شناسی^۱ و آینده‌نگری خواهد شد. این عمل می‌تواند سبب تشکیل سرمایه اجتماعی شده و در آینده فرد از این سرمایه خود، برای رسیدن به مقاصد مختلف، بهره‌برداری کند.

۴- **خدمات اطلاعاتی یا انعکاسی:** هر شخصی نیاز دارد تا خود را از نگاه دیگران ببیند، در این حالت فرد به یک دلگرمی برای انجام کار خواهد رسید. وجود روابط اجتماعی بین افراد این امکان را به آنان می‌دهد که بتوانند خود را از منظر دیگران ببینند (رویسون^۲ و همکاران، ۲۰۰۲).

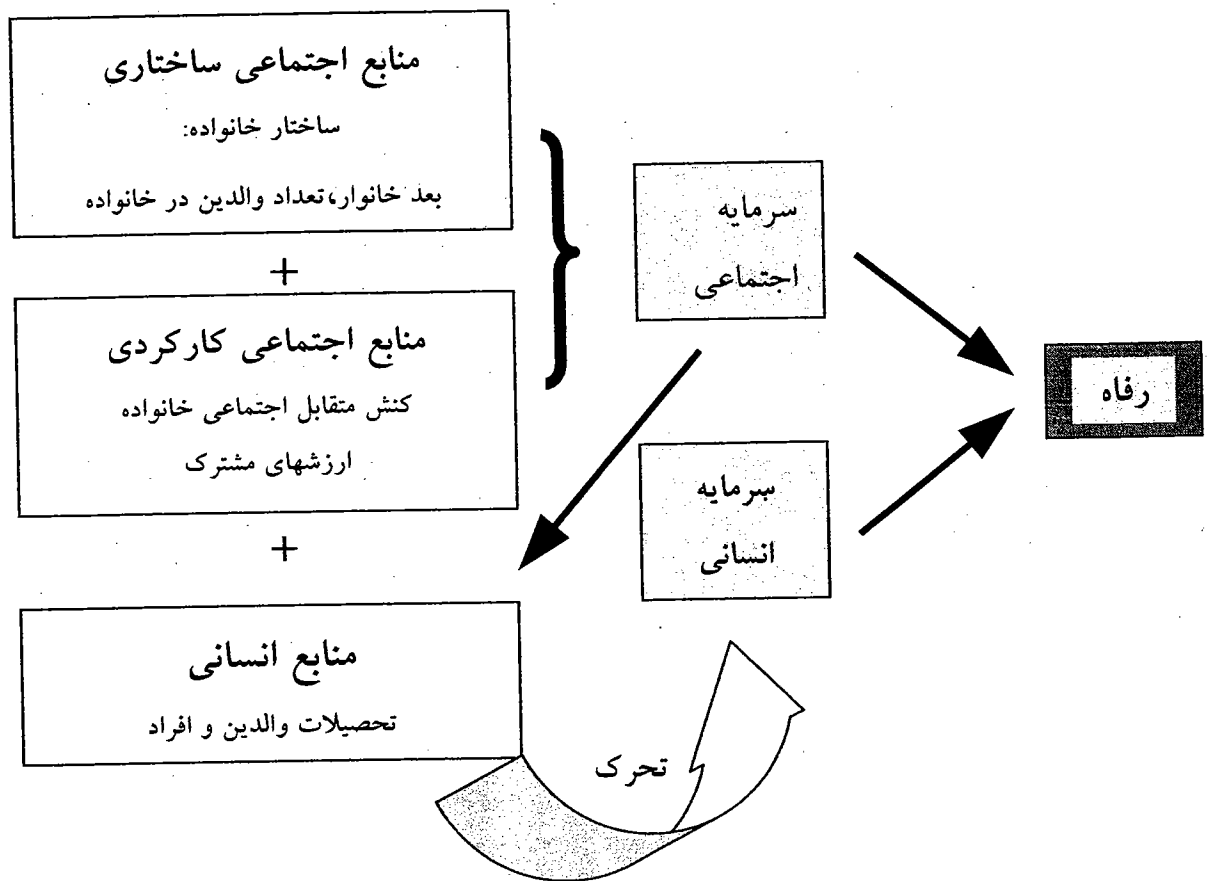
هم‌چنین سرمایه اجتماعی علاوه بر اینکه به همراه سایر اشکال سرمایه، یکی از نهادهای رشد و توسعه اقتصادی می‌باشد، یکی از ستادهای فرایند توسعه نیز می‌باشد و از این جهت با سرمایه انسانی در تشابه است. بنابراین سرمایه اجتماعی و انسانی از این جهت که هر دو همزمان هم می‌توانند کالای مصرفی باشند و هم کالای سرمایه‌ای، با هم تشابه دارند. همچنین از لحاظ تئوریک می‌توان گفت که سرمایه انسانی می‌تواند بدون وجود سرمایه مالی و سرمایه فیزیکی انباشته شود ولی - سرمایه انسانی - بدون وجود سرمایه اجتماعی هیچگاه تولید و انباشت نخواهد شد (وستلاند، ۲۰۰۶: ۳۰).

شولر (۲۰۰۷) نیز قابلیت تبدیل را یکی از ویژگی‌های مهم سرمایه اجتماعی می‌داند. او برای اثبات ادعای خود به توضیح شکل زیر می‌پردازد. شکل (۲)، نشان می‌دهد که چگونه منابع اجتماعی و انسانی (موجود در خانواده) می‌تواند تبدیل به سرمایه اجتماعی و از آن طریق سبب افزایش رفاه گردد. همچنین این شکل نشان‌دهنده خاصیت تحرک‌پذیری منابع برای خلق سرمایه اجتماعی بوده و خاصیت تحرک‌پذیری در سرمایه اجتماعی وقتی که منابع ساختاری و کارکردی اجتماعی در یک گروه وجود دارد، را نشان می‌دهد. برای مثال در یک خانواده، تحصیلات والدین می‌تواند منبع مثبتی برای افراد جوان برای توسعه روابطشان (سرمایه اجتماعی) با دیگر افراد باشد. در بعضی از حالات، همانند زمانی که کمبود منابع اجتماعی ساختاری در خانواده وجود دارد، جوانان قادر نخواهند بود تحرک‌پذیری کامل برای توسعه منابع خانواده داشته باشند، زیرا آنان در این حالت، توانایی برقراری روابط مثبت با دیگر افراد اطراف خود را

۱-Self-image

۲-Robison

نخواهند داشت. در این وضعیت احتمال دارد محدودیت وجود سرمایه اجتماعی افزوده شده و از این طریق سبب ایجاد اثر منفی بر رفاه شود. سرمایه اجتماعی محدود شده همچنین سبب کاهش در سرمایه انسانی، نیز خواهد شد. بدین ترتیب تحرک پذیری در سرمایه اجتماعی می تواند روی منابع انسانی، اجتماعی و رفاه خانوار مؤثر باشد. به طور خلاصه سرمایه اجتماعی هم به صورت مستقیم و هم به صورت غیرمستقیم روی رفاه اثر خواهد داشت. و این حالات نشان دهنده خاصیت تحرک پذیری سرمایه اجتماعی برای تبدیل به سرمایه دیگر و ایجاد کارکردهای اقتصادی مثبت می باشد، که یکی از مهمترین مشخصه های سرمایه، از دیدگاه اقتصاد است.

شکل ۲- قابلیت تبدیل در سرمایه اجتماعی - منبع: شولر (۲۰۰۷)

۳-۲- ماندگاری^۱

ماندگاری برای سرمایه‌ها به شرایط جانبی زیادی مرتبط است و برای تمام سرمایه‌ها در یک اندازه نیست. برای مثال بعضی از سرمایه‌ها تقریباً فناپذیرند و در دوره‌های متمادی می‌توانند مورد بهره‌برداری قرار گیرند مثل جواهرات و یا زمین. بعضی از سرمایه‌ها در دوره استفاده هویت اصلی خود را از دست نمی‌دهند ولی مستهلک می‌شوند مثل تراکتور، اتوموبیل. بعضی از سرمایه‌ها نیز در طول دوره بهره‌برداری ماهیت اصلی خود را از دست می‌دهند و تبدیل به سرمایه دیگری می‌شوند. مثل بذر گیاهان. سرمایه اجتماعی نیز همانند سایر سرمایه‌ها این خاصیت را دارا می‌باشد. به طوری که برای مثال سرمایه اجتماعی موجود در یک خانواده شاید برای همیشه دوام داشته باشد و مستهلک هم نگردد ولی سرمایه اجتماعی موجود در یک گروه ورزشی و یا در میان عده‌ای از دوستان شاید در یک دوره کوتاه مدت باقی بماند و برای حفظ و ادامه آن بایستی مورد بازسازی قرار گرفته و استهلاک آن جبران گردد. بدین ترتیب سرمایه اجتماعی در این خصوصیت، وجوه مشترکی با سایر اشکال سرمایه دارد. سرمایه اجتماعی مانند سایر اشکال سرمایه، گاهی ممکن است سال‌ها بطول انجامد و اغلب ویران کردن آن بسیار آسان‌تر از ساخت آن می‌باشد. بنابراین مقدار سرمایه اجتماعی تولید شده تابعی از درجه و شدت اشتراک مساعی، سعه صدر، هزینه فرصت زمان صرف شده و بازده انتظاری این سرمایه است. علاوه بر این تولید سرمایه اجتماعی، مانند تولید سایر اشکال سرمایه، بدون هزینه نیست و حداقل ملزومات برای تولید آن عبارت است از زمان و تلاش (برهان‌یزدان، ۱۳۸۳).

در زمینه ایجاد سرمایه اجتماعی نیز می‌توان سرمایه‌گذاری کرد. سرمایه‌گذاری در سرمایه اجتماعی نیز همانند سایر سرمایه‌ها به همراه عدم اطمینان، بازده اقتصادی و امید به آینده خواهد بود (آدلر و همکاران، ۱۹۹۹). همچنین سرمایه اجتماعی را می‌توان از طریق کنش‌های قابل پیش‌بینی ایجاد کرد (ایوانز^۲، ۱۹۹۶؛ سابل^۳، ۱۹۹۳). از طریق سرمایه‌گذاری در ساختار شبکه‌ها برای شکل‌گیری روابط بیرونی، در هر دو سطح فردی و گروهی، کنش‌گران می‌توانند برای تشکیل سرمایه اجتماعی تلاش کرده و بدین ترتیب به موفقیت‌هایی در رابطه با دسترسی به

۱-Durability

۲-Evans, P.

۳-Sable, C.F.

اطلاعات، قدرت و انسجام خواهند برسند. برای توسعه روابط درونی شبکه‌ها نیز، کنش‌گران اجتماعی می‌توانند با تقویت هویت اجتماعی و افزایش ظرفیت اجتماعی خود به تشکیل سرمایه اجتماعی روی آورند (آدلر و همکاران، ۱۹۹۹).

۳-۳- انعطاف‌پذیری^۱

میزان انعطاف‌پذیری نیز خاصیتی است که انواع سرمایه را از هم متمایز می‌کند. بعضی از انواع سرمایه تنها برای کاربرد ویژه‌ای بکار رفته و کاربری محدودی دارند مثل کلیدی که تنها یک قفل را باز می‌کند. در مورد تخصص و بسیاری از موارد سرمایه انسانی نیز همین حالت وجود دارد. سرمایه اجتماعی نیز همین گونه است یعنی بعضی از جنبه‌های آن تنها در دسترس یک دسته با نژاد خاص است و این حالت به اندازه شبکه اجتماعی و شعاع و میزان اعتماد متقابل بین کنش‌گران شبکه وابسته خواهد بود. به اعتقاد کلمن (۱۹۸۸) سرمایه اجتماعی نیز همانند سایر انواع سرمایه می‌تواند برای اهداف گوناگونی مورد استفاده قرار گیرد.^۲ برای مثال شبکه‌های اجتماعی می‌توانند برای اهدافی چون تبادل اطلاعات و مشورت مورد استفاده قرار گیرند (آدلر و همکاران، ۱۹۹۹).

۳-۴- جانشین و مکمل^۳ بودن

سرمایه اجتماعی نیز همانند سایر سرمایه‌ها می‌تواند جانشین و مکملی برای انواع دیگر سرمایه باشد. همانطور که حیوانات خدمات کشاورزی را در کشورهای کمتر توسعه یافته انجام می‌دهند ولی در کشورهای توسعه یافته تراکتور و ماشین‌آلات کشاورزی جانشین حیوانات شده‌اند. انبار غله و سیلو، خدمات ذخیره‌سازی را برای ما فراهم می‌کنند، ولی در مواقع اضطراری می‌توان از چادر و شاخه‌های درخت و ... استفاده کرد. برای سرمایه اجتماعی نیز این حالات برقرار است. برای مثال لوتز^۴ (۱۹۹۷) دریافت که تعهد و وظیفه‌شناسی در کار می‌تواند جانشینی برای

۱-Flexibility

۲- کلمن برای این مفهوم از واژه "appropriable" استفاده می‌کند.

۳-Substitutes and Complements

۴-Lutz, M

هزینه‌های نظارت در بنگاه‌های اقتصادی باشد. کنش‌های حاصل از سرمایه اجتماعی نیز می‌تواند از طریق روابط مبتنی بر اعتماد با مراتب عالی‌تر مدیریتی، جانشینی برای فقدان سرمایه‌های فیزیکی و انسانی باشد (آدلر و همکاران، ۱۹۹۹). برای مثال سرمایه اجتماعی می‌تواند با کاهش هزینه مبادله، بهره‌وری سرمایه فیزیکی را بهبود دهد و جانشینی برای سرمایه فیزیکی مازاد باشد (لازرسون^۱، ۱۹۹۵).

نظر سنجی از سرمایه‌گذاران در بورس نشان داد که بیشتر مؤسسات و سرمایه‌گذاران، براساس اطلاعات بدست آمده از یک دوست یا یک شرکت مرتبط یا فقط به این دلیل که فردی را می‌شناسند که از آن سهام خریداری کرده است، تصمیم به خرید سهام می‌گیرند. و تعداد اندکی از سرمایه‌گذاران با استفاده از فنون رسمی و محاسبات پیچیده مالی و اقتصادی مبادرت به خرید سهام می‌کنند (بکر^۲، ۱۹۸۴).^۳ بدین ترتیب سرمایه اجتماعی از یک سو مستقیماً ستانده را افزایش می‌دهد و از سوی دیگر منجر به افزایش بهره‌وری سایر منابع مانند سرمایه فیزیکی و سرمایه انسانی می‌شود. پاتنام (۱۹۹۳) می‌گوید: «سرمایه اجتماعی منافع حاصل از سرمایه‌گذاری در سرمایه‌های فیزیکی و انسانی را افزایش می‌دهد. به عبارت دیگر سرمایه اجتماعی تنها یک نهاد تابع تولید نیست بلکه عامل انتقال تابع تولید نیز می‌باشد و از این لحاظ مانند تکنولوژی عمل می‌کند». باسانی^۴ (۲۰۰۷)، نیز معتقد است سرمایه اجتماعی در بسیاری از حالات می‌تواند جانشین و مکمل سایر سرمایه‌ها شود. به طوری که سرمایه اجتماعی بالاتر سبب افزایش تعامل‌های مثبت بین افراد شده و از این طریق سبب افزایش در یادگیری و ارتقا مهارت در آنها می‌شود (فالك، ۲۰۰۰). به زبان دیگر سرمایه اجتماعی و انسانی در بیشتر حالات می‌توانند مکمل یکدیگر باشند (وستلاند، ۲۰۰۶: ۳۰).

۱-Lazerson, M.

۲-Baker, W.E.

۳- برای مطالعه بیشتر در مورد اثر سرمایه اجتماعی در تشکیل سرمایه فیزیکی (جانشینی و مکملی) نگاه کنید به:

Brian, U. (1999), "Embeddedness in the Making of Financial Capital: How Social Relation and Network Benefit Firms Seeking", *American Sociological Review*, 64: 481-505.

۴-Bassani, C.

۳-۵- استهلاک^۱

در طی زمان، تمام گونه‌های سرمایه، در صورت عدم بازسازی، مستهلک خواهد شد. حال این استهلاک برای هر نوع سرمایه‌ای بستگی به متغیر ویژه‌ای (علاوه بر زمان) خواهد داشت. مثلاً استهلاک انبارها تابعی از نوع ماده ذخیره شده و شرایط محیطی و جغرافیایی خواهد بود و کمتر تحت تأثیر زمان مورد استفاده از انبار خواهد بود. بعضی از گونه‌های سرمایه نیز مستقیماً در طی زمان استفاده مستهلک می‌شوند مثل تراکتور. گونه‌هایی از سرمایه هم در طی زمان نه تنها مستهلک نمی‌شوند بلکه بر ارزش آنها نیز اضافه می‌شود (تابلوهای معروف نقاشی در موزه). استهلاک سرمایه اجتماعی نیز بسته به موقعیت‌های خاص، متغیر خواهد بود. مثلاً در یک گروه با فاصله گرفتن فرد از گروه، او سعی می‌کند بر قراردادهای گروه پایبند باشد ولی در شرایطی که از بطن گروه فاصله دارد و دیدارهای چهره به چهره با افراد گروه ندارد، سرمایه اجتماعی وی مستهلک می‌شود. در بعضی از اوقات نیز استفاده بیش از حد از سرمایه اجتماعی موجود در بین افراد برای رسیدن به هدف‌های فردی خود (درخواست‌های مکرر برای کمک گرفتن از دیگران) باعث استهلاک در سرمایه اجتماعی خواهد شد. گاهی اوقات نیز عدم استفاده از روابط اجتماعی (عدم برقراری کنش‌های اجتماعی با افراد داخل شبکه) سبب استهلاک در سرمایه اجتماعی خواهد شد. هر چند که سرمایه اجتماعی نیز همانند سرمایه انسانی نرخ استهلاک پیش‌بینی شده را ندارد و این به دو دلیل می‌تواند باشد: ۱- سرمایه اجتماعی در پاره‌ای از اوقات می‌تواند با عدم استفاده از آن مستهلک شود و گاهی نیز با استفاده آن نه تنها مستهلک نمی‌شود بلکه همانند بسیاری از کالاهای عمومی مثل دانش، بر مقدارش افزوده شود. ۲- سرمایه اجتماعی با اینکه می‌تواند با تغییر در ماهیت خود مستهلک شود (ساندفور و لومان، ۱۹۹۸) ولی نرخ این تبدیل قابل پیش‌بینی نیست. بنابراین نمی‌توان مقداری از پیش تعیین شده، برای نشان دادن نرخ استهلاک سرمایه اجتماعی متصور شد (آدلر و همکاران، ۱۹۹۹؛ وستلاند، ۲۰۰۶: ۲۴).

۳-۶- قابلیت اطمینان^۲

در اقتصاد قابلیت اطمینان برای اثرگذاری نهاده‌ها در امر تولید دارای دو بعد است. اول شدت^۱ اثر

۱-Decay

۲-Reliability

و دوم طول عمر^۲ اثر (رایبسون و همکاران، ۲۰۰۲). مثلاً برای خرید یک لامپ به طول عمر و شدت نور آن توجه می‌شود و در این حالت برای آن مارک خاص یک اطمینانی در مصرف کننده حاصل می‌شود. بازیکنان حرفه‌ای فوتبال (سرمایه انسانی) نیز این گونه‌اند به طوری که مهارت بازی و تکنیک فنی آنها به عنوان یک شدت اثر و شرایطی مثل سن و وزن و ... نشان دهنده طول عمر اثرگذاری خواهد بود که به هر یک از بازیکنان ارزش مخصوص به خود را اعطا می‌کند. در مورد هر نوع سرمایه‌ای، قابلیت پیش‌بینی، شدت اثر و طول دوره اثر آن نوع سرمایه می‌تواند باعث افزایش ارزش آن سرمایه شود. سرمایه اجتماعی نیز به روشنی ابعادی از قابلیت اطمینان را دارا می‌باشد. حالاتی از سرمایه اجتماعی که بین دوستان نزدیک و افراد خانواده هستند، بسیار قابل اطمینان و قابل پیش‌بینی هستند. قابلیت اطمینان برای گونه‌های دیگر سرمایه اجتماعی، می‌تواند تابع شرایط باشند. برای مثال شخصی که به تازه‌گی به موفقیتی رسیده و مشهور شده شاید در ابتدا رفتارهای پسندیده‌تری از خود نشان دهد و قابلیت اطمینان را در کوتاه مدت افزایش دهد.

تعاملات اجتماعی به چند طریق می‌توانند آثار اقتصادی مستمر داشته باشند: اول آنکه موجب افزایش سرمایه‌گذاری در سرمایه فیزیکی شوند و دوم آنکه اثر تعاملات اجتماعی در افزایش سرمایه انسانی نماینگر شود. به این ترتیب که تعاملات اجتماعی منجر به افزایش دانش افراد و یا تسهیل در تبادل اطلاعات شود و سوم آنکه اثرات تعامل اجتماعی مستقیماً در شکل دیگری از سرمایه اجتماعی ذخیره شود. مانند افزایش اعتماد در یک گروه دوستی. در این حالت سرمایه اجتماعی بصورت مشارکت تعاملات اجتماعی در تولید، وارد تابع تولید خواهد شد.

۳-۷- توانایی خلق سرمایه جدید از دیگری^۳ (توانایی زایش)

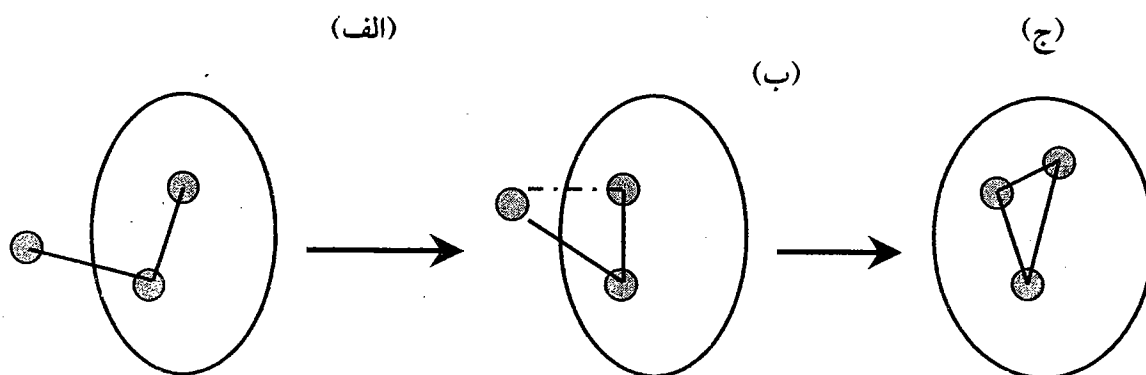
بسیاری از انواع سرمایه‌ها (فیزیکی و انسانی) مورد استفاده قرار گرفته و نوع جدیدی از سرمایه را خلق می‌کند. مثل فلزاتی که استفاده می‌شود و مثلاً یک چاقو با آن درست می‌شود. به همین

۱- Intensity

۲- Longevity

۳- Ability to create other capital

طریق سرمایه اجتماعی نیز می‌تواند برای محکم کردن سطوح کنونی سرمایه اجتماعی و حتی خلق سرمایه اجتماعی جدید مورد استفاده قرار گیرد. برای مثال فرض کنید بین دو شخص الف و ب سرمایه اجتماعی جریان دارد. حال اگر فرد ب فرد سومی (ج) را به الف معرفی کند و وارد جمع و شبکه خودشان کند، در این صورت به واسطه وجود رابطه دوستانه بین ب و ج، سرمایه اجتماعی بین الف و ج نیز تشکیل خواهد شد. بدین ترتیب سرمایه اجتماعی می‌تواند گسترش یافته و حتی قوی‌تر شود و زایش نویی داشته باشد.

شکل ۳- فرایند زایش سرمایه جدید از سرمایه اجتماعی موجود

۳-۸- امکانات سرمایه‌گذاری^۱

منظور همان توانایی ساخت و یا تخریب سرمایه موجود است. در مورد سرمایه فیزیکی، مثلاً سیمان با فولاد ترکیب شده و ساختمان را می‌سازند. با سرمایه‌گذاری در آموزش و تعلیم، می‌توان باعث ایجاد سرمایه انسانی شد. کلمن (۱۹۸۸) اعتقاد داشت که سرمایه اجتماعی محصول جانبی^۲ فعالیت‌های دیگر است و به صورت غیرارادی ایجاد می‌شود. اما سرمایه‌گذاری در سرمایه اجتماعی نیز می‌تواند وجود داشته باشد و با ایجاد برنامه‌ریزی لازم، باعث خلق آن شد (راینسون و همکاران، ۲۰۰۲؛ وستلاند، ۲۰۰۶: ۳۱). به طوری که در سال‌های اخیر دیده شده است که برخی از بنگاه‌های اقتصادی سودآور، هزینه مشخصی را برای ساختن سرمایه اجتماعی تعیین می‌کنند. مانند سیستم مشارکتی و یا صندوق پس‌انداز و بیمه و امنیت اجتماعی و سایر

۱- Investment opportunities

۲- Byproduct

فعالیت‌هایی که به منظور افزایش اعتماد در میان کارکنان و یا افزایش مشارکت و فعالیت‌های همکارانه انجام می‌شود. این گونه فعالیت‌ها غالباً موجب رواج و گسترش اخلاقیات، تبعیت از قوانین و مقررات، وقت شناسی و ... می‌شود. بر این اساس می‌توان گفت که سرمایه اجتماعی را نیز می‌توان مانند سایر اشکال سرمایه به صورت برنامه‌ریزی شده تولید کرد (برهان یزدان، ۱۳۸۳). تولید برنامه ریزی شده سرمایه اجتماعی، مستلزم شناخت منابع تشکیل دهنده و فرآیند شکل‌گیری سرمایه اجتماعی خواهد بود، تا با تقویت منابع و تسهیل فرآیند شکل‌گیری آن، سبب تشکیل سرمایه اجتماعی در آینده شد. برای مثال در یکی از مدل‌هایی که به معرفی فرآیند تشکیل سرمایه اجتماعی می‌پردازد، فالک و کیلپاتریک^۱ (۲۰۰۲) اعتقاد دارند که ساخت سرمایه اجتماعی در جامعه از دو منبع هویت^۲ و دانش^۳ ایجاد خواهد شد. در این حالت تعامل بین منابع هویت (هنجار^۴، اعتماد، بصیرت و نگرش فردی، اعتقادات دینی و ...) و منابع دانش (شبکه‌های درونی و بیرونی برای تشکیل شبکه اجتماعی، مهارت و دانش فردی، سابقه کار و ...) سبب تشکیل کنش و همکاری برای رسیدن به سود جمعی برای اعضای شبکه (تشکیل سرمایه اجتماعی) خواهد شد. بدین ترتیب با توجه به مدل فالک و کیلپاتریک با شناخت و تقویت منابع هویت و معرفت در جوامع می‌توان موجب تشکیل سرمایه اجتماعی جدید و تقویت سرمایه اجتماعی موجود در جوامع شد.^۵

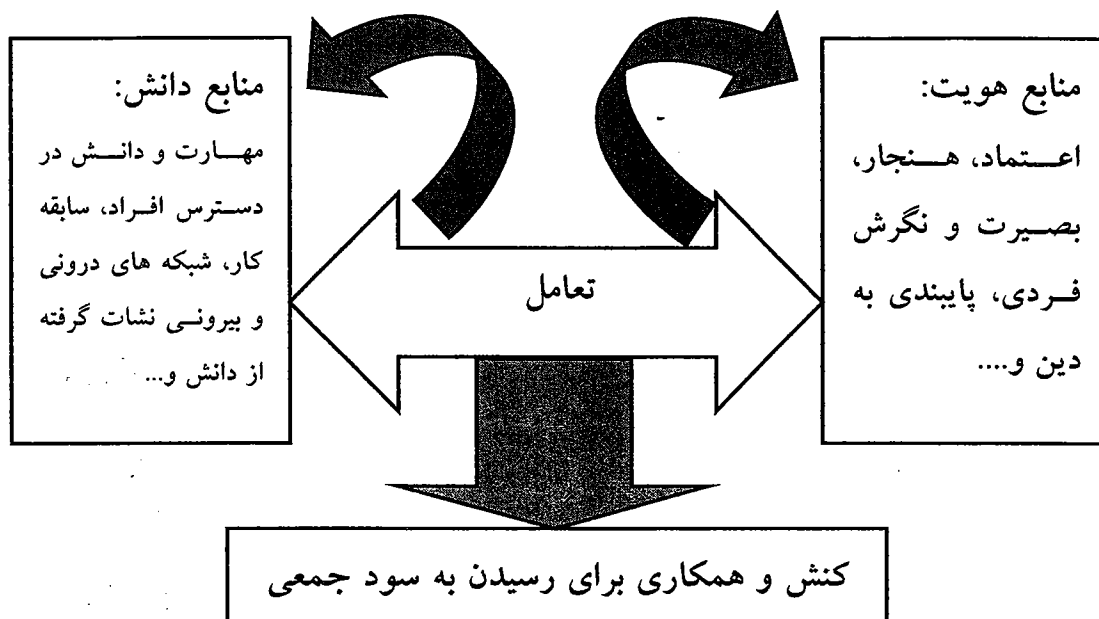
۱-Falk, I. & Kilpatrick, S.

۲-Identity

۳-Knowledge

۴-Norm

۵- برای مطالعه بیشتر در مورد منابع سرمایه اجتماعی نگاه کنید به: الوانی، مهدی (۱۳۸۵). «سرمایه اجتماعی، مفاهیم، نظریه‌ها و کاربردها»، اصفهان، نشر مانی، صص ۶۶-۷۸.

شکل ۴: فرآیند تشکیل سرمایه اجتماعی از منابع آن - فالک و کیلیپاتریک (۲۰۰۲)

۳-۹- قابلیت نقل و انتقال مالکیت^۱

انواع سرمایه می‌توانند توسط راههایی چون وراثت، اجاره، فروش و بخشش، تفویض مالکیت شوند. درباره سرمایه اجتماعی نیز می‌تواند این حالات وجود داشته باشد. برای مثال مالکیت سرمایه اجتماعی می‌تواند با وراثت منتقل شود (رابینسون و همکاران، ۲۰۰۲). شاید دوستان والدین من، دوستان خوبی برای من شوند. بدین ترتیب فرزندی که در یک ساختار نظام‌مند اجتماعی متولد می‌شود، می‌تواند بدون واسطه صاحب سرمایه اجتماعی جریان یافته در این ساختار شود. حالت دیگر برای نقل انتقال مالکیت را - اجاره، بخشش، مالکیت و تفویض - نمی‌توان برای سرمایه اجتماعی متصور بود. بنابراین سرمایه اجتماعی نیز همانند سرمایه فیزیکی دارای قابلیت انتقال خواهد بود، اما درجه این قابلیت بسیار پایین‌تر از سرمایه فیزیکی است (سابل^۲، ۲۰۰۲).

۱ - Alienability

۲ - Sable, J.

نتیجه

در این مقاله با بیان مفهوم سرمایه اجتماعی و تفاوت‌های آن با سایر سرمایه‌های اقتصادی، نشان دادیم که سرمایه اجتماعی، یک مفهوم مجزا از سایر سرمایه است. در ادامه تأکید بر این مسئله بود که منتقدان زیادی اعتقاد دارند که واژه سرمایه در ابتدای لغت سرمایه اجتماعی، یک مفهوم استعاری است و نشانگر سرمایه - از دید اقتصاد- بودن، سرمایه اجتماعی نخواهد بود. اما در این تحقیق نشان داده شد که با وجود آنکه سرمایه اجتماعی بسیاری از ویژگی‌های سرمایه، از دید اقتصاد را دارا می‌باشد اما به دلیل غیر ملموس بودن - همانند سرمایه انسانی - شبهات زیادی به سرمایه بودن آن وارد شد. اما دلایلی که در این مقاله ذکر شد نشان می‌دهد که واژه سرمایه در سرمایه اجتماعی، بیان استعاری نیست و سرمایه اجتماعی بسیاری از ویژگی‌های سرمایه را دارا می‌باشد. همچنین نگارندگان این پژوهش بر این عقیده باور دارند که سرمایه اجتماعی در بسیاری دیگر از مشخصات سرمایه‌های اقتصادی، دارای ضعف می‌باشد (قابلیت نقدینگی، قابلیت نقل و انتقال مالکیت، ....) ولی این ضعف دلیلی بر عدم سرمایه بودن این مفهوم نخواهد بود.

منابع

- برهان یزدان، سمیه (۱۳۸۳)، «بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی در ایران طی دوران پس از انقلاب»، پایان نامه کارشناسی ارشد اقتصاد، دانشگاه الزهراء، تهران.
- محمدی، محمدعلی (۱۳۸۴)، «سرمایه اجتماعی و سنجش آن»، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، تهران.
- مویدفر، رزیتا (۱۳۸۵)، «بررسی روند تحولات سرمایه اجتماعی و پیامدهای اقتصادی آن در ایران: ارائه یک الگوی نظری»، پایان نامه مقطع دکترای اقتصاد، دانشگاه اصفهان، دانشکده اقتصاد و علوم.

- Adler, P. S., & Borys, B. (1999), "Two Types of Bureaucracy: Enabling and Coercive", *Administrative Science Quarterly*, Vol. 41, pp. 61-89.
- Aguilera, Michael Bernabe (2002), "The Impact of Social Capital on Labor Force Participation: Evidence from the 2000 Social Capital Benchmark Survey", *Social Science Quaternary*, Vol. 83, No. 3.
- Anheier, H. K., Gerhards, J., & Romo, F. P. (1995), "Forms of

- Capital and Social Structure in Cultural Fields: Examining Bourdieu's Social Topography", *American Journal of Sociology*, Vol.100, PP. 859-903.
- Arrow, K.J (2000), "Observations on Social Capital. In: Dasgupta P, Serageldin I (Eds) Social Capital: A Multifaceted Perspective. *The World Bank, Washington DC*, pp 3-5.
  - Baker, W.E (1984),"The Social Structure of a National Securities Market", *American journal of Social Dynamics of Financial Market*, Greenwich, Conn: JIA press.
  - Bássani, Ch. (2007),"Five Dimensions of Social Capital Theory as They Pertain to Youth Studies", *Journal of Youth Studies*, Vol. 10, No. 1, PP. 17-34.
  - Bourdieu, Pitter (1986)."*The Form of Capital*", pp. 241-58 in J. G. Richardson (ed), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Greenwood Press, New York.
  - Coleman, J. S. & Hoffer, T (1987). "*Public and private schools: the impact of communities*", Basic Books, New York.
  - Coleman, J. S. (1988),"Social capital in the creation of human capital", *American Journal of Sociology*, Vol. 94, PP. S95-S120.
  - Evans, P. (1996),"Government Action, Social Capital and Development: Reviewing the Evidence on Synergy", *World Development*, Vol.24, PP. 1119-1132.
  - Falk, Ian & Kilpatrick, Sue (2002),"What is social capital? A study of interaction in rural community", *European society rural sociology sociological ruralis*, vol. 40
  - Field, J. (2001)."*Social Capital and Human Capital*" London and New York: Rutledge.
  - Field, J. (2003)."*Social Capital*", Rutledge Taylor & Francis Group, London and New York.
  - Fukuyama, F. (1997),"Social Capital and the Modern Capitalist Economy: Creating a High Trust Workplace", *Stern Business Magazine*, 4(1).
  - Hanifan. L. (1916), "The Rural School; Community Center", *Annals of American Academy of Political and Social Science*, 67, p 130-138.

- Lazerson, Mark. (1995). "A New Phoenix: Modern Putting-Out in the Modena knitwear Industry", *Administrative Science Quarterly*, VoL. 40, pp. 34-59.
- Lin, N. (2000), "*Social resources and social action*", N.Y.: Cambridge University Press
- Lin, N. (1999). "Building a Network Theory of Social Capital", in, Nam Lin, Katern Cook and Ronald S. Burt, *Social Capital: Theory and Research*, *New York: Aldine de Gruyter*
- Lutz, M. (1997), "The Modragon Co-Operative Complex: an Application of Kantian ethics to Social Economics", *International Journal of Social Economic*, vol. 24(12), pp. 1404-1421.
- Magdol, Lynn. & Bessel. Diane. R (2003), "Social Capital, Social Currency, and Potable Assets: The Impact or Residential Mobility on Exchanges of Social Support", *Personal Relationships*, 10, 149-169
- Narayan, D and L. Pritchett (1996), "Cents and Sociability: Household Income and Social Capital in Rural Tanzania", *policy Research Working Paper 1796. Washington, DC: the World Bank.*
- Portes, A. (1998), "Social Capital: its Origins and Applications in Modern Sociology", *Annual Review of Sociology*, Vol. 24, pp. 1-24.
- Putnam, R. (1993), "The Prosperous Community-Social Capital and Public Life" *American Prospect* 13, p.36.
- Putnam, R. (2000). "*Bowling Alone: the Collapse and Revival of American Community*", Simon and Schuster, New York.
- Robinson, L. J. and A. Allan Schmid and Marcelo E. Siles (2002), "Is Social Capital Really Capital?", *Review of Social Economy*, Vol. Lx, No. 1
- Sabel, C. F. (1993), "Studied Trust: Building New Forms of Cooperation in a Volatile Economy, *Human Relations*, Vol. 46, PP.1133-1170
- Schuller, T. (2007), "Reflection on The Use Social Capital", *Review of Social Economy*, Vol. Lxv, No.1.
- Schuller, T. and Field, J (1996), "Social Capital, Human

Capital and Learning Society", *International Journal of University Adult Education*,
<http://library.usask.ca/education/adulted.html>.

- Smart, A. (1993), "Gifts, Bribes, and Guanxi: A Reconsideration of Bourdieu's Social Capital", *Cultural Anthropology: Journal of the Society for Cultural Anthropology*, 8: 388-408
- Sobel, J. (2002), "Can we Trust Social Capital?", *journal of economic literature*, vol. xl, pp. 139-154.
- Solow .R.M (2000), "Notes on Social Capital and Economic Performance. In: Dasgupta P, Serageldin I (Eds), Social Capital: A Multifaceted Perspective. The World Bank, Washington DC, pp 6-10.
- Svendsen, Gunner L.H and Svendsen, Gert T. (2000), "Measuring Social Capital: The Danish Co-Operative Dairy Movement", *Sociology Ruralis*, vol. 40, No.1, pp.72-86.
- Westlund, Hans (2006), " *Social Capital in the Knowledge Economy Theory And Empirics*", Production: LE-TEX Jelonek, Schmidt&Vckler GbR, Leipzig, © Springer-Verlag Berlin Heidelberg 2006.